

**Олександренко К.В., кандидат філологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, завідувач кафедри
іноземної філології**

**Комунікативні та дидактичні механізми розвитку іношомовної
комунікативної компетентності майбутнього фахівця**

У статті розкрито комунікативні та дидактичні механізми розвитку іношомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Доведено, що фронтально-диференційоване навчання із застосуванням і без застосування технічних засобів навчання сприяє росту абсолютної академічної успішності майбутніх фахівців з іноземної мови, обсягу і міцності засвоєних знань, відвідуваності занять.

Ключові слова: *комунікативні та дидактичні механізми, розвиток іношомовної комунікативної компетентності, майбутній фахівець, фронтально-диференційоване навчання.*

В статье раскрыты коммуникативные и дидактические механизмы развития иноязычной коммуникативной компетентности будущего специалиста. Доказано, что фронтально-дифференцированное обучение с применением и без применения технических средств обучения способствует росту абсолютной академической успешности будущих специалистов по иностранному языку, объема и прочности усвоенных знаний, посещаемости занятий.

Ключевые слова: *коммуникативные и дидактические механизмы, развитие иноязычной коммуникативной компетентности, будущий специалист, фронтально-дифференцированное обучение.*

The article deals with communication and educational mechanisms for the development of foreign language communicative competence of future specialist. It is proved that a front-differentiated instruction to the application and without the use of technical means of education contributes to the growth of the absolute academic success of future specialists in a foreign language, the volume and strength of mastered knowledge, school attendance.

Key words: *communicative and didactic mechanisms, development of foreign language communicative competence of future specialist, a front-differentiated instruction.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ускладнення змісту, форм і методів загальної та фахової освіти, зростання вимог до рівня кваліфікації майбутніх фахівців і якості їхньої підготовки, у тому числі іншомовної, породило ряд протиріч, які не можуть бути вирішені в рамках традиційного способу організації освітнього процесу і навчання іноземній мові у вузах. Найбільш суттєвими є протиріччя між системою навчання іноземній мові у вузах і рівнем сучасних вимог до іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, між необхідністю ефективного використання нових технологій навчання та існуючим рівнем їхнього науково-методичного забезпечення, відсутністю і необхідністю розробки психолого-педагогічної концепції розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Комунікативні механізми забезпечують розвитку іншомовної комунікативної компетентності за рахунок процесу передачі значимої для розвитку іншомовної компетентності інформації від однієї людини до іншої або між групами людей по різних каналах і за допомогою різних комунікаційних засобів (вербальних, невербальних і т.д.) [1-4]. Дія цих механізмів можлива як у ситуації міжособистісного спілкування, так і в процесі групової роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні ідеї комунікації були сформульовані у роботах: Г.М. Андрєєвої, Л.І.Архангельського, М.М. Бахтіна, Л.С.Виготського, О.О.Бодальова, О.Г. Ковальова, Г.С. Костюка, А.О. Леонтєва, О.М. Леонтєва, Б.Ф. Ломова, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна та інших. Багато дослідників вказують на значення спілкування для формування психіки людини, розвитку її духовного світу

(Г.О.Балл, І.Д. Бех, М.П. Єрастов, В.І. Куліков, В.М. Маркін, Ю.М.Хрустальов та ін.). Здійснюються численні дослідження в області психології мовлення і спілкування (О.О. Бодальов, О.Ф.Бондаренко, А.О. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов і ін.), психолінгвістики й теорії мовної діяльності (О.Ф. Волобуєва, А.О.Леонт'єв, Е.Л. Носенко та ін.).

Спілкування є одним з основних предметів дослідження у соціальній психології (Г.М. Андрєєва, Т.М. Дрідзе, Я.Л.Коломинський, В.О. Моляко, А.В.Петровський і ін.), педагогічної психології (І.В. Дубровіна, В.В. Клименко, Н.В.Кузьміна, В.О. Сластьонін і ін.). Проблеми іншомовної комунікації й методики навчання іноземним мовам розглядаються у працях І.Л. Бім, Є.М. Верещагіна, І.О. Зимньої, М.К. Кабардова, Г.О. Китайгородської, Є.І. Пассова, В.В. Петрусинського, С.Г. Тер-Мінасової, М.Лонг, П.Потер, П.Флойд, І.І. Халєєвої та ін.

А.О. Деркач і С.Ф. Щербак, розробляючи принципи педагогічної евристики, досліджували структуру інтелектуальних вмінь, що забезпечують ефективне оволодіння іншомовною мовною діяльністю. В рамках акмеологічних досліджень поняття „комунікація” і „спілкування” розглядалися О.С. Анісімовим, Е.Ч.Азаєвим, О.В. Барановою, О.В. Селезньовою, Л.А. Степновою та ін. Розвиток лінгвосоціопсихологічних здібностей, особистісно-орієнтований підхід у навчанні держслужбовців іноземним мовам та інші проблеми розглядалися С.В. Рудаковою, І.Л. Беляєвою та ін. Однак дотепер не проводилися систематичні дослідження іншомовної комунікативної компетентності як цілісного феномена.

Дефіцит знань про психолого-педагогічні закономірності, механізми та умови розвитку іншомовної комунікативної

компетентності майбутніх фахівців у вузі є суттєвим і значним з погляду суспільної практики і практики діяльності суб'єктів освітнього процесу. У зв'язку із цим достатньо актуальною і своєчасною представляється розробка єдиного, науково обґрунтованого підходу до дослідження іншомовної комунікативної компетентності з урахуванням досягнень сучасної психології і педагогіки.

Мета статті – розкрити комунікативні та дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця відбувається в результаті дії комунікативних механізмів зараження, наслідування, ідентифікації, прийняття нових ролей. З дитинства оточуючі люди, предмети, події, що належать до певної культури, тисячами невидимих способів вкладали у людину цілу мережу „само собою зрозумілих” стандартних обставин зі стандартним смислом. У різних формах ця мережа обов'язково проникає до структури особистості людини, вона дивиться на світ і розуміє світ, як би сидячи за ґратами стереотипів сприйняття та інтерпретацій. Це стосується не лише рис даної культури, але також і рис родини, у якій людина виросла. Ці соціально-сімейні, на додаток ще і випадкові стереотипи являють собою перешкоду і водночас необхідну умову розуміння іншої людини. Важко побачити їх за цими перепонами. Але якщо їх не бачити і не розуміти, будеш бачити себе: свої особливості (у зміненому вигляді, приписані іншому). Так що ця „клітка” не лише заважає, але й надає

стабільність змісту, як би зменшує невизначеність індивідуальної сваволі у спілкуванні.

Саме практично важливе питання у спілкуванні - це відкритість. Відкритість не як щирість мовця, але як здатність упереджено сприймати іншого: бути відкритим для того, що він намагається донести. Уявлення себе монархом, що, як хоче, так і розуміє, веде до сліпоти у спілкуванні і примітивізму у відносинах. Висока культура спілкування дає впевненість, що тебе правильно зрозуміють. Людина, яка порушує соціально прийнятні поведінкові стандарти, „навантажує” психіку інших людей завданням розшифровки смислу її поведінки.

При використанні проблемно-комунікативного підходу у розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця ми також використовували такі комунікативні механізми, як комунікативне включення, що припускають встановлення безпосередніх контактів з об'єктом регуляції (викладача з будущим фахівцем); комунікативна адаптація, що припускає попереднє інформування людини про ситуації, у які вона включається (наприклад, про ті зони іншомовного спілкування, які вимагають розвитку або корекції); комунікативне відсторонення (що використовується тоді, коли контакти здобувають настирливий характер; поляризацію цього механізму може виступати як негативне підкріплення небажаної поведінки і розширення тим самим зон розвитку іншомовного спілкування); комунікативне посилення, засноване на підвищенні інтенсивності комунікативних контактів (в процесі індивідуальної роботи з розвитку іншомовної комунікативної компетентності, зворотний зв'язок від викладача).

Перераховані вище механізми комунікативного включення, відсторонення, посилення, а також комунікативної адаптації використовуються для розвитку таких найважливіших комунікативних навичок проективно-конструктивного і соціально-перцептивного компонентів іншомовної комунікативної компетентності, як активне слухання, аргументація і зниження емоційного напруження. Для оцінки вірогідності зрушень в оволодінні кожною із трьох навичок був проведений аналіз їхньої розвитку у майбутніх фахівців експериментальної і контрольної груп з використанням критерію G знаків.

У даному дослідженні, проведеному у Хмельницькому національному університеті, брали участь 49 студентів двох груп: експериментальної (ЕГ1) - 25 студентів і контрольної (КГ1) - 24 студента. ЕГ1 і КГ1 минулого сформовані зі студентів з більш високим рівнем знань іноземної мови за результатами першого тестування. Для формування навичок активного слухання, аргументації і зниження емоційної напруги в ЕГ1 був використаний проблемно-комунікативний підхід. У КГ1 - механізми комунікативного включення, відсторонення, посилення і комунікативної адаптації не застосовувалися. Майбутні фахівці обох груп оцінювали у себе рівень володіння трьома найважливішими навичками: активного слухання, аргументації і зниження емоційної напруги за 10-бальною шкалою на початку і середині навчання (через 20 занять), потім ми підраховали кількість позитивних, негативних і нульових зрушень по кожній шкалі у кожній з вибірок (КГ1, ЕГ1).

Перевіримо вірогідність позитивного зрушення розвитку комунікативних навичок, визначивши критичні значення критерію

G знаків для рівнів статистичної значимості $p < 0,05$ і $p < 0,01$ [245] і Oemp. для кожної обмірюваної шкали. Перевага „типового” зрушення є достовірною, якщо Gemп. нижче або дорівнює $G_{0,05}$ і тим більше достовірною, якщо Gemп. нижче або дорівнює $G_{0,01}$.

Психолого-педагогічні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності являють собою сутнісно-обумовлені способи досягнення високого рівня іншомовної компетентності в процесі навчання майбутнього фахівця. Виходячи із представлених раніше дидактичних закономірностей розвитку іншомовної комунікативної компетентності, можна описати педагогічні і дидактичні механізми її розвитку. Виділені механізми стосуються як змістовно-дидактичних, так і особистісних параметрів системи (рис. 1).

Вихідний рівень розвитку іншомовної комунікативної компетентності		
спрямовані на особистість студента	що стосуються особистості викладача	пов'язані із процесом навчання
<ul style="list-style-type: none"> - особистісна включеність; - інтерес до проблеми; - позитивне заохочення; - індивідуальний підхід 	<ul style="list-style-type: none"> - діалогічність у подачі матеріалу; - орієнтованість на особистість студента; - володіння технологіями практико-орієнтованого навчання 	<ul style="list-style-type: none"> - створення гуманного клімату, обстановки активного спілкування; - врахування індивідуальних особливостей кожного студента; - застосування рейтингової оцінки знань

Рис. 1 - Дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності

Виділено три групи педагогічних механізмів розвитку іншомовної комунікативної компетентності: спрямовані на особистість студента, що стосуються особистості викладача і які

пов'язані із процесом навчання. Забезпечення високого рівня засвоєння іншомовних знань, умінь і навичок досягається за рахунок механізмів особистісної включеності майбутнього фахівця в процес навчання, підтримки інтересу до досліджуваної проблеми, позитивного заохочення в ході навчання з боку викладача, індивідуального підходу до навчання іноземній мові.

Для успішного навчання іноземній мові викладач повинен мати технології діалогічного навчання, орієнтуватися на особистість студента, володіти психолого-педагогічними технологіями практико-орієнтованого навчання. В ході навчання іноземній мові, розвитку іншомовної комунікативної компетентності необхідно використовувати такі психолого-педагогічні механізми як створення гуманного клімату, обстановки активного спілкування, враховувати індивідуальні особливості кожного студента, застосовувати рейтингову оцінку знань.

Відомо, що в основі різних навчальних систем лежать ті або інші пізнавальні моделі. Процеси засвоєння навчального матеріалу відбуваються на різних рівнях: сенсорному, раціонально-рефлексивному, іраціонально-несвідомому. Відповідно, на кожному з рівнів працюють різні механізми мислення, пам'яті, уваги. На сенсорному рівні сприйняття інформації працюють механізми досвідомого мислення, миттєвої (іконічної) пам'яті, на раціонально-рефлексивному рівні - свідомого мислення і короткочасної пам'яті, на іраціонально-несвідомому рівні - предсвідомого мислення і довгострокової пам'яті. В результаті реалізації педагогічного алгоритму навчання послідовно формуються форми одержуваних іншомовних знань: знання як прототипи, схеми, контексти, образи; знання як формально-логічні

правила, стандарти; знання як підсумковий результат когнітивного процесу. Робота перерахованих вище педагогічних механізмів розвитку іншомовної комунікативної компетентності забезпечує її розвиток через проходження стадій: від неусвідомленої некомпетентності через усвідомлену компетентність до неусвідомленої компетентності.

Дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності забезпечують реалізацію педагогічних і дидактичних технологій [5-6]. Їхню основу становлять врахування психологічних, психофізіологічних, пізнавальних, індивідуальних особливостей людини.

У проблемних технологіях навчання використовуються механізми постановки пізнавальних завдань; у модульних технологіях - механізми врахування індивідуального темпу навчання; у розвиваючих - залучення студентів у різні види діяльності; у диференційованих - механізми індивідуального навчання; в активних - механізми активізації студентів; в ігрових - залучення студентів до творчої діяльності.

Кожний з механізмів представляє сукупність засобів і вимог реалізації. Наприклад, до механізму дидактичної гри входить виконання наступних вимог: максимальна наближеність до реальних виробничих умов; створення атмосфери пошуку і невимушеності; ретельна підготовка учбово-методичної документації; чітко сформульовані завдання, умови і правила гри; виявлення варіантів можливих рішень зазначеної проблеми; наявність необхідного обладнання.

Дидактичними механізмами розвитку іншомовної комунікативної компетентності також є: послідовна подача

навчального матеріалу відповідно до логіки розвитку (наприклад, розширення усвідомлення на основі введення нової інформації не може випереджати процес усвідомлення); диференціація навчання; рух від простого до складного і від загального до часткового; використання відео та аудіоапаратури для інтенсивного засвоєння пропонованого матеріалу, що забезпечує організацію цілеспрямованого, комплексного дидактичного процесу розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Як дидактичний механізм розвитку іншомовної комунікативної компетентності можна також розглянути диференціація навчання іноземній мові.

Разом з цим диференційоване навчання слід розглядати як дидактичний механізм управління пізнавальною діяльністю, що характеризується розподілом студентів за темою або іншими психологічними підставами на типологічні групи та організацією різних за формою і змістом групових занять, спрямованих на досягнення єдиних для всіх груп студентів кінцевих цілей навчання. В процесі нашого дослідження студенти розділялися на групи одночасно за декількома критеріями: рівнем розвитку розумових операцій (порівняння, абстрагування, зіставлення, узагальнення), рівнем розумової самостійності, рівнем пізнавальної активності.

На основі цих критеріїв студенти ділилися на однорідні підгрупи, що склалися із чотирьох осіб. Диференційоване навчання у кожній з виділених груп являло собою варіацію а) дидактичного матеріалу з а його обсягом, ступенем труднощів, наочності; б) організаційних форм навчальних занять у вигляді різних сполучень фронтального і підгрупового навчання, введення

елементів взаємозалежної спільної діяльності за рішенням навчальних завдань у підгрупах, проведення навчальних занять лекційного характеру; в) методів навчання у вигляді різноманітних навчальних завдань, що вимагають і формують розумову самостійність (самостійна побудова доказів, рішення проблемних ситуацій, навчання за допомогою моделей і т.п.).

У самому загальному вигляді отримані результати при організації диференційованого навчання майбутніх фахівців з іноземної мови, зводяться до наступного. Ступінь пізнавальної активності зріс по відношенню до вихідного рівня у 1,43 рази, а по відношенню до фронтального способу навчання – у 1,25 рази. Рівень пізнавальної самостійності при диференційованому навчанні виріс на 1,22 у.о., а при фронтальному - лише на 0,17. Діагностика рівня розвитку інтелектуальних операцій після диференційованого навчання показала майже його подвійний приріст стосовно аналогічного результату при фронтальному навчанні. Середньогрупові показники тестових випробувань склали на кінець навчального року при диференційованому навчанні - 29,1 у.о., при фронтальному - 15,1. Значний ефект диференційовані навчання дає, якщо воно супроводжується застосуванням технічних засобів навчання і комп'ютерного контролю. У цьому випадку ймовірність реалізації навчальної програми зростає до рівня 0,61, тоді як при фронтальному навчанні з тими ж технічними засобами вона становить лише 0,41. Число встигаючих студентів при диференційованій формі навчання зросло. Нижче, у таблиці 3 наведено дані, що відображають деякі зрушення у навчальній успішності при різних способах навчання.

Таблиця 1 - Узагальнені результати дослідження ефективності фронтального і диференційованого навчання

Навчальні показники	Фронтальне навчання	Фронтальне навчання з використанням ТЗН	Диференційоване навчання з використанням ТЗН
Обсяг засвоєної інформації потоком	41	45	61
Кількість правильних відповідей до загального їхнього	35	42	53
Відвідуваність занять (у %)	33	44	83

Висновки. Отже, результати дослідження показали, що фронтально-диференційоване навчання із застосуванням і без застосування технічних засобів навчання сприяє росту абсолютної академічної успішності майбутніх фахівців з іноземної мови, обсягу і міцності засвоєних знань, відвідуваності занять. Використовуючи результати проведених досліджень, що показують ефективність використання механізму диференціації навчання, ми при формуванні навчальних груп по навчанню іноземній мові проводили тестування і формування груп за психологічними, типологічними і мовними показниками, як показано в нашому експерименті.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження відкриває перспективу для продовження вивчення іншомовної комунікативної компетентності представників професійних співтовариств, взаємовпливу психолого-педагогічних механізмів і закономірностей розвитку іншомовної комунікативної компетентності і психолого-педагогічних феноменів (професіоналізму, аутокомпетентності, психолого-

педагогічної культури, індивідуально-професійного потенціалу, кар'єри та ін.), подальшого проектування і практичної розробки психолого-педагогічних програм, моделей і технологій розвитку та удосконалювання іншомовної комунікативної компетентності.

Література

1. Алфімова Н.А. Психологічні умови формування та засвоєння мови як знакової системи: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01 /Н.А.Алфімова/ Харківський держ. педагогічний ун- т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2000. – 205 с.
2. Волобуєва О.Ф. Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала /О.Ф.Волобуєва/ Монографія. – Хмельницький: вид-во НА ДПСУ, 2007. – 455 с.
3. Ейгер Г.В. Механізм контролю мовної правильності висказування: Дисс. д-ра філол. наук: 10.02.15 /Г.В. Ейгер/. – Харків, 1988. – 428 с.
4. Каспарова М.Г. Развитие иностранных способностей индивидуализации обучения иностранному языку /М.Г. Каспарова// Иностранные языки в школе. – 1988, №6. – С. 43-47.
5. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика /Г.А. Китайгородская/. - М.: Русский язык, 1992. - 254 с.
6. Трофимова Г.С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. пед. наук: 13.00.01 /Г.С. Трофимова/. - Спб., Санкт-Петербургский госуниверситет, 2000. - 33 с.